

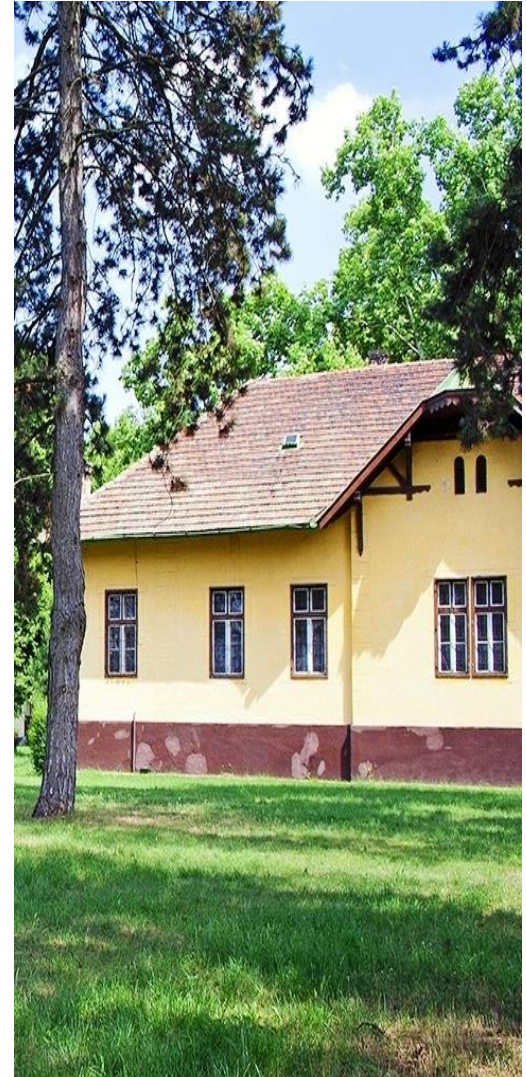
Alag, a magyar Newmarket

Tudományos Diákköri Konferencia Dolgozat

Írta: Kaszás Nóra

2013. 10.25.

Konzulens: Lázár Antal DLA, Dr. Fekete J. Csaba

TARTALOM

BEVEZETÉS	2
ALAG JELENE	3
Az alagi Versenyló Tréningcentrum működése	4
Alagi hangulat	5
Műszaki állapot	5
Örökségvédelmi állapot	6
NEWMARKET, A LÓVERSENY FÖLDJE	8
Newmarket múltja	8
Newmarketi telepek városon belüli elhelyezkedése	9
Newmarketi telepek	11
ALAG, A MAGYAR LÓVERSENY FÖLDJE	14
Dunakeszi-Alag múltja	14
Alag - Versenyló Tréningközpont szerkezete	15
Alagi telepek bemutatása	18
VÁROSÉPÍTÉSZETI VONATKOZÁSOK	22
Reprezentációs lakóépületek	23
Fogadók és szállásépületek	23
Közlekedés, infrastruktúra	24
Lakóépületek	25
ALAG, A MAGYAR NEWMARKET?	29
ALAG JÖVŐJE - FENNTARTHATÓSÁG ÉS HASZNOSÍTÁS	30
IRODALOMJEGYZÉK	32
ÁBRAJEGYZÉK	33
MELLÉKLET	36

BEVEZETÉS

Széchenyi István, európai utazás, versenylovak, "zöld színpad", Üllői sík, Kincsem, Kisbér, Overdose. Ezekkel, a mindenki által ismert fogalmakkal írhatnám le legrövidebben a magyarországi lóversenyzés történetét. Azonban még számos más elem, „építőköcka” kellett a hazai telivértenyésztés és galoppversenyzés 19. századi sikertörténetéhez.

TDK dolgozatom témája egy sport-és kultúrtörténeti szempontból igen fontos építőköcka, az Alagi Versenyló Tréningközpont építészeti elemzése.

A máig működő létesítmény 123 éve a "lovi" világának meghatározó helyszíne és Dunakeszi város életének egyik fő alakítója. Bár a telep mára sokat veszített eredeti területéből és fényéből, a fennmaradt épületállomány, a beépítés, a lótartás funkcióinak telepítési struktúrája mindenképpen figyelemre és alaposabb tanulmányozásra méltó, ezért a dolgozat gerincét az e témában tett kutatásaim képezik.

Mindezek mellett fontosnak tartom megvizsgálni tréningtelep városi szövetre, a mai városképre gyakorolt közvetlen hatásait is, ezért a dolgozat keretében kitérek a lóverseny világával együtt Alagra beköltöző angol mintájú polgári világ építészeti lenyomataira, úgymint a közösségi érdekeket szolgáló beruházások, szakrális építkezések, villanegyed, infrastrukturális fejlesztések.

Továbbá, a hazai versenyló-tartás európai párhuzamaként bemutatom a telep közvetlen előképét, a mintául szolgáló angliai Newmarket tréningtelepét és városát, ahol 100 évvel korábban a hazaihoz hasonló építészeti program valósult meg, illetve részben hasonló településszerkezeti változások zajlottak le.

A dolgozat felépítése alapvetően kronologikus és a fentebb említett három elkülöníthető szempont egymásra hatása alapján tagozódik. Mindenekelőtt azonban a speciális funkció és ezen kevesek által ismert, viszonylag zárt világ megismertetése miatt fontosnak tartottam bővebben kifejteni Alag jelenlegi állapotát.

1. ábra A tréningtelep bejárati táblája
(Forrás: saját felvétel)

2. ábra Konrád Ignác - Reggeli munka
Alagon c. festménye (Forrás: Száraz
György magángyűjteménye)

ALAG JELENE

"Alag ma is vállalt kötelezettségének eleget téve a magyar telivérsport központja, készül a 90. Magyar Derbyre, az Agár Európa Bajnokságra, az őszi nemzetközi military versenyre, nem törődve a jelen idők válságos gazdasági helyzetével. Így megy ez már több mint 120 éve..."

Száraz György (Alag anno, Lovaregylet publikációi, 2012. június 2.)

Ahogy azt a fenti idézetben is olvashatjuk, az alagi intézmény több mint egy évszázada Magyarország egyetlen "versenyló tréningtelep" funkciót betöltő épületegyüttese. Fénykorát az 1896-1940-es évek közötti időszakban élte. A második világháború után területe jelentősen csökkent, ma mindösszesen 120 ha. Jelenleg körülbelül 100 fő dolgozik ebben a speciális környezetben, a hazai versenylóállomány közel kilencven százaléka végzi napi munkáját a kerítéseken belül. Napjainkban az intézmény a várostól teljes mértékben elszeparáltan, Dunakeszi déli területén működik, kismértékben sem kötődik a korábban ezer szállal kapcsolódó "faluhoz". Sajnos sok tősgyökeres lakos sem tudja, hogy a település alagi része a tréningtelep megépülésének köszönheti létrejöttét, a városrész gyors fejlődését és a meghatározó városkép kialakulását.

Jelenleg a létesítmény területén található épületek és pályák:

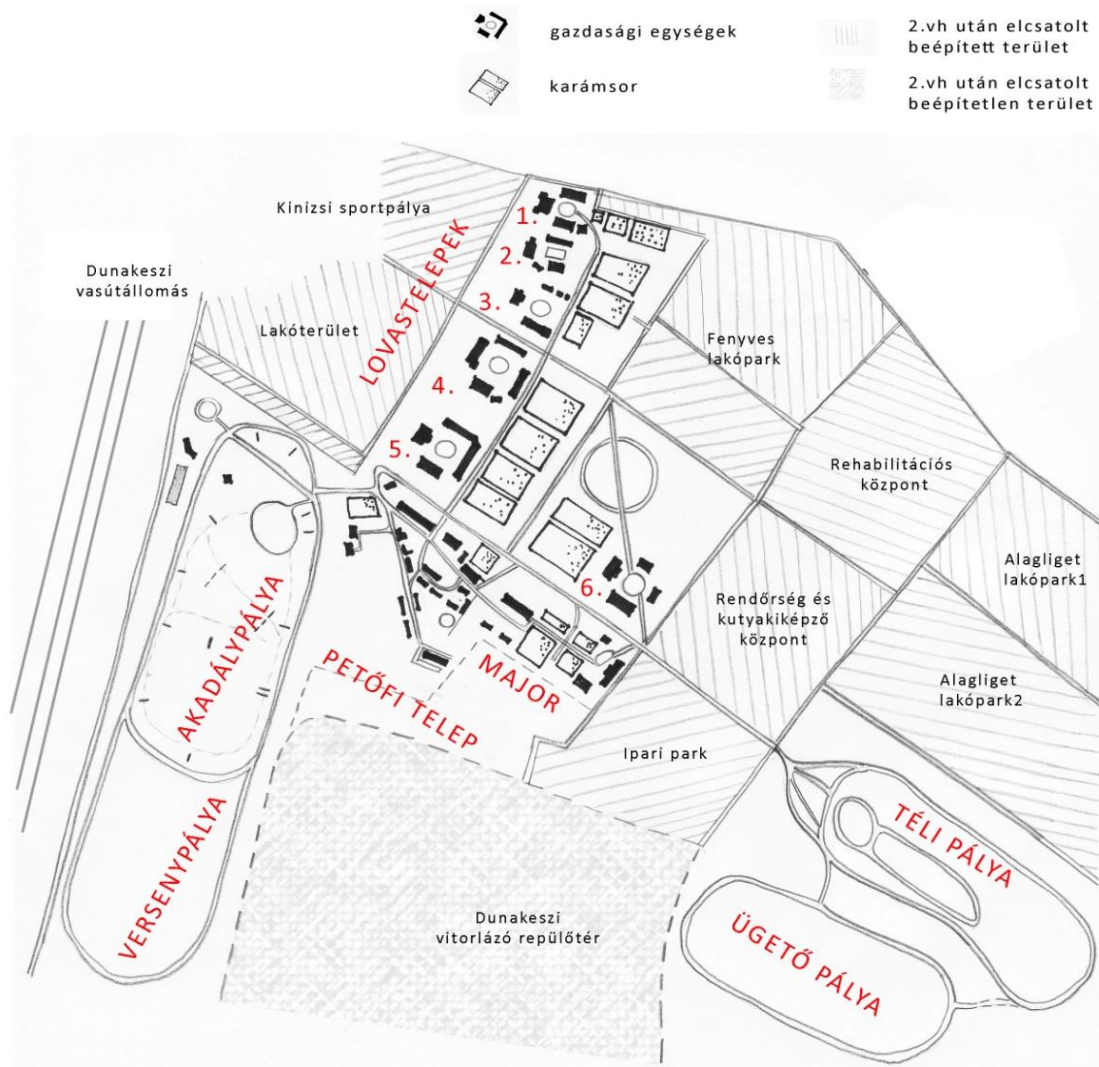
- hat egységben fennmaradt gazdasági egység - trénerlakás, versenyistálló, lovászlakások karámokkal,
- egy versenypálya gyeplő- és homokfelületű pályákkal, közepén akadálypályával,
- egy téli (jelenleg tisztázatlan tulajdonviszonyok és fejlesztési tervek),
- egy ügető pálya
- egyéb istállóépületek,
- tároló és egyéb gazdasági funkciójú épületek,
- lakófunkciójú épületek,
- egy ideiglenes használatra épült tribün,
- egy bírói torony.

3. ábra Dunakeszi-Alag elhelyezkedése Magyarországon (Forrás: saját szerkesztés)

4. ábra Az alagi tréningcentrum területe és elhelyezkedése Dunakeszin, 2010 (Forrás: saját szerkesztés)

8. ábra Az alagi tréningcentrum területe és pályái (sémrajz), 2013 (Forrás: saját szerkesztés)

5. ábra Trénerlak a telepen (Forrás: saját felvétel)

6. ábra Istállóépület a telepen (Forrás: saját felvétel)

7. ábra Lovászlakás a telepen (Forrás: Dr. Fekete J. Csaba felvétele)

Az alagi Versenyló Tréningcentrum működése

A versenylótréning sajátos világának működése közvetlen hatással van a funkcióhoz kapcsolódó épületegyüttesek kialakítására. A hierarchia legfelső fokán a tulajdonos áll, aki kedvtelésből vagy sokszor befektetési céllal versenylovakat vásárol és azokat pénzzutalmakért futtatja. Az ő "jobbkeze" a tréner vagy idomár. Feladatai közé tartozik többek között az istálló lóállományának alakítása, személyzetének kiválasztása, a lovak tréningtervének kidolgozása. A tulajdonosoknak tartozik felelősséggel. A tréner alatt az abrakmesteri pozíció helyezkedik el. Az ő feladata a lovak ápolása és lovászok felügyelete, valamint az etetés. Az abrakmester a lovakkal kel és fekszik. A versenylovak tréningjét végzők között a "lovászinás (ma: lovastanuló) - lovász - lovas" ranglétrán megtett küzdelmes út mondható megszokottnak. Bár a napi rutin már lényegesen megváltozott és a hierarchikus rend is lazul, a múltban kialakult szokások következményeként létrejött trénerlakás-lovászlakás-istálló felépítésű gazdasági egységek máig tökéletesen funkcionálnak. [1]

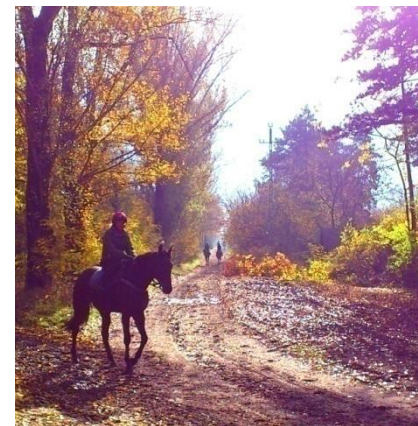
Alagi hangulat

A jelenlegi légkör korántsem tükrözi az anno pezsgő életű tréningpálya hangulatát, de a kapun belépve ma is egészen egyedi kép tárul elénk. A betonburkolat megszűnik, helyettük mindenhol letaposott vagy boronált homokos sétányok hálózják be a területet, hatalmas platán és hársfák borítják árnyékba az allékat, sorra tűnnek fel a megkopott téglaburkolatos földszintes istállók, fa oromzatos takarmánytárolók, lovászlakások, valamint a kissé fényüket vesztett kúriák. A délelőtti órákban bármerre tekintünk munkába siető vagy éppen hazafelé tartó lovascsoportokat láthatunk. Természetesen az állatoknak mindenhol és minden irányból elsőbbségük van.

Műszaki állapot

A fenti leírás jól érzékelteti a ma is különleges atmoszférát, de a fizikai valóság ennél jóval rosszabb képet mutat. Jelenleg a közel 120 hektáron elterülő tréningtelep állami tulajdonban lévő ingatlan. Több, mint 300 ló áll a terület körülbelül 20 istállóépületében. Ezenkívül igen nagy számban találhatóak itt fedett-nyitott, illetve fedett-zárt gazdasági (takarmánytároló, kocsisín) épületek, korábban lakóépületként használt kúriaépületek és jelenleg is használatban levő lakóépületek.

Az építmények többségének műszaki állapota elhanyagolt. Összességében elmondható, hogy a második világháború után csupán a használhatóság fenntartásához szükséges felújítások történtek. A funkcióból adódóan intenzív igénybevételeknek kitett épületek homlokzatai elhanyagoltak, sok helyen a vakolat is károsodott, helyenként nedvesedés jelei mutatkoznak. Az épületek többségében az eredeti szerkezetek (tetőszerkezet,

9. ábra Az allé (Forrás: saját felvétel)

10. ábra Életkép (Forrás: abrakmester.com)

nyílászáró, stb.) szerencsére megmaradtak. Jellemzően a kúriaépületeken a világháború után több, tömegformára is hatással levő átalakítás történt (toldalékok, előtetők), ezek azonban nagyrészt reverzibilis jellegűek, egy esetleges felújítás során eredeti állapotuk helyreállítható.

Örökségvédelmi állapot

2008-ban az 1890-1924 között épült Alagi Versenyló Tréningtelep építészeti és történeti értékeinek megőrzése céljából a telep bizonyos – 13. ábra szerinti - épületeit (ingatlanait) műemléki védetség alá helyezték, kapcsolódó területeit műemléki környezetté nyilvánították. [2]

A második világháború után jelentős részeket csatoltak el a tréningteleptől, azonban az építészeti feltárás szempontjából legértékesebb területek maradtak funkcióváltás nélkül a lóversenypálya részei. A telep jelenlegi képe, strukturális rendszere, megmaradt gazdasági egységeinek beépítési sémája, továbbá Dunakeszi város ezen részén található lóversenyhez kapcsolható épületei mind lenyomatai a 19. századi Alag angliai, newmarketi mintákat követő "lovas-polgári" életének. A következőkben szeretném bemutatni milyen sajátos építészeti kép alakulhat ki egy speciális és egész városra kiterjedő funkció, a versenylótenyésztés és futtatás révén. Legfontosabb elemként a gazdasági egységként elkülönülő versenystállók telepeit vizsgálom, párhuzamot vonva a hazai építkezések és Newmarket között, a későbbiekben pedig kitérek a funkció egyéb városfejlődést és városképet meghatározó elemeire.

11. ábra Istállóépület - vakolatkárok
(Forrás: saját felvétel)

12. ábra Kúriaépület - nedvesedés okozta károk (Forrás: Dr. Fekete J. Csaba felvétele)

- Nem védett objektum
- Műemlék épület
- Műemléki értékek határa
(pálya, kertek, fasorok)
- Műemlékként védett
ingatlantömb határa

13. ábra Örökségvédelmi állapot (Forrás: Műemlékek hatósági nyilvántartása 2013. 10.23. napi állapot)

NEWMARKET, A LÓVERSENY FÖLDJE

A magyart lovas nemzetnek mondják, és valóban lótenyésztésünk egészen a Honfoglalás koráig vezethető vissza. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy lovakat mindig valamilyen célra tenyésztnek (munkalovak, közlekedés, reprezentáció, hadi, vadászati, verseny) és ehhez mérten alakulnak alkati, jellembeli, vérmérsékleti, stb. tulajdonságaik. Magyarországon kifejezetten a "lópróbákra" alkalmas angol telivérek tenyésztését Széchenyi István kezdte szorgalmazni a 19. sz. elején. Először 1815-ben járt Angliában, ahol lovas kapcsolatai révén megismerkedett Newmarket városában akkor már virágzó lóversenykultúrával. Hamar felmérte a tenyésztés és sport hazai meghonosításban rejlő lehetőségeket. Naplójában az első utazás után a következőket írja:

"Véleményem szerint csak 3 dolog van, amit meg kell tanulni, a többi mind jelentéktelen, mégpedig az alkotmány, a gépek és a lótenyésztés..."

Széchenyi István (Napló, London, 1815)

Második útjára 1822-ben kerül sor. Ekkor már sokkal hosszabban ír az őt körülvevő lovas környezetről és bár építészeti szempontból nincs információ értéke elbeszéléseinek, sok olyan nevet említ, amelyből kitűnik jártassága a newmarketi közegben. Széchenyi egyéni megfigyeléseire, az Angliából betelepülő idomárok, lovasok és lovászok tudásanyagára, valamint Newmarket városának hagyományaira támaszkodva kezd kiépülni a lóverseny intézménye hazánkban a 19. század első harmadában. [3]

Newmarket múltja

Newmarket már a középkorban is létező vásárváros volt a forgalmas Londont és Norwich-et összekötő Ickniel út (ma: High Street) mentén. A város mindaddig viszonylag jelentéktelennek számított, amíg a 17. században a vadászat és lovak iránt rajongó I. Stuart Jakab fel nem fedezte a környék lejtőiben rejlő lehetőséget és mondhatni második székhelyévé nem tette. A királyi udvar időszakos idetelepülésével és ezzel egyidőben a "lópróbák" szorgalmazásával a településen gombamód szaporodni kezdtek az előkelő arisztokrácia által finanszírozott versenyistállók. A város ezzel elindult a máig elsődleges profilját meghatározó versenyló tréningközpont kialakulásának útján. Ebbe a miliőbe érkezett meg Széchenyi István. [4]

14. ábra I. Stuart Jakab (Forrás: newmarketracecourses.co.uk)

15. ábra Newmarket - High Street, 1895 (Forrás: newmarketlhs.org.uk)

Newmarketi telepek városon belüli elhelyezkedése

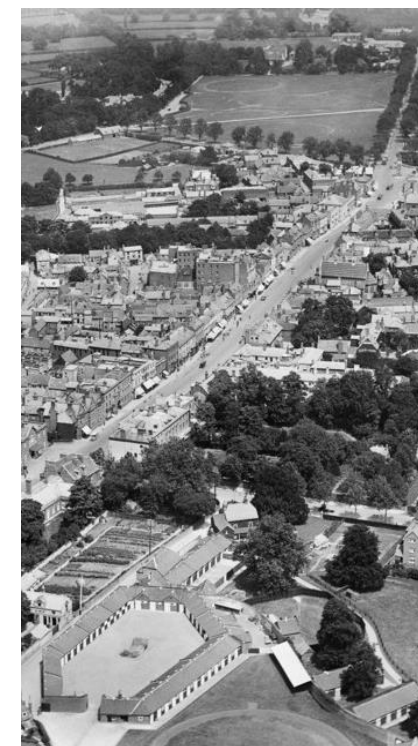
Jelenleg Newmarketben körülbelül 3.000 ló készül a versenyekre, ami összehasonlítva a település 15.000 fős lélekszámával igen magas arány. Nem meglepő, hogy minden harmadik ember valamilyen lóversenyhez kapcsolható munkát végez. A városban több mint 50 istálló és hozzá tartozó kiszolgáló épület üzemel, amelyek a 18. század közepétől a 20. század végéig épültek ki. Jelen dolgozatban három nagyobb periodizációs időszak alapján különítettem el a létesítményeket.

Kezdetben (18.sz.) a versenyistállók a városban elszórva létesültek, sokszor a főutcára néző, meglévő épülethez csatlakozva. A versenylovak trenírozásához szükséges épületek udvar köré szerveződtek, zárt egységet alkotva. Ma kevés ilyen istállóval találkozhatunk, mivel a település fejlődésével együtt járó modernizációs folyamatok miatt az értékes belvárosi részekben elterülő komplexumokat vagy lebontották, vagy átépítették.

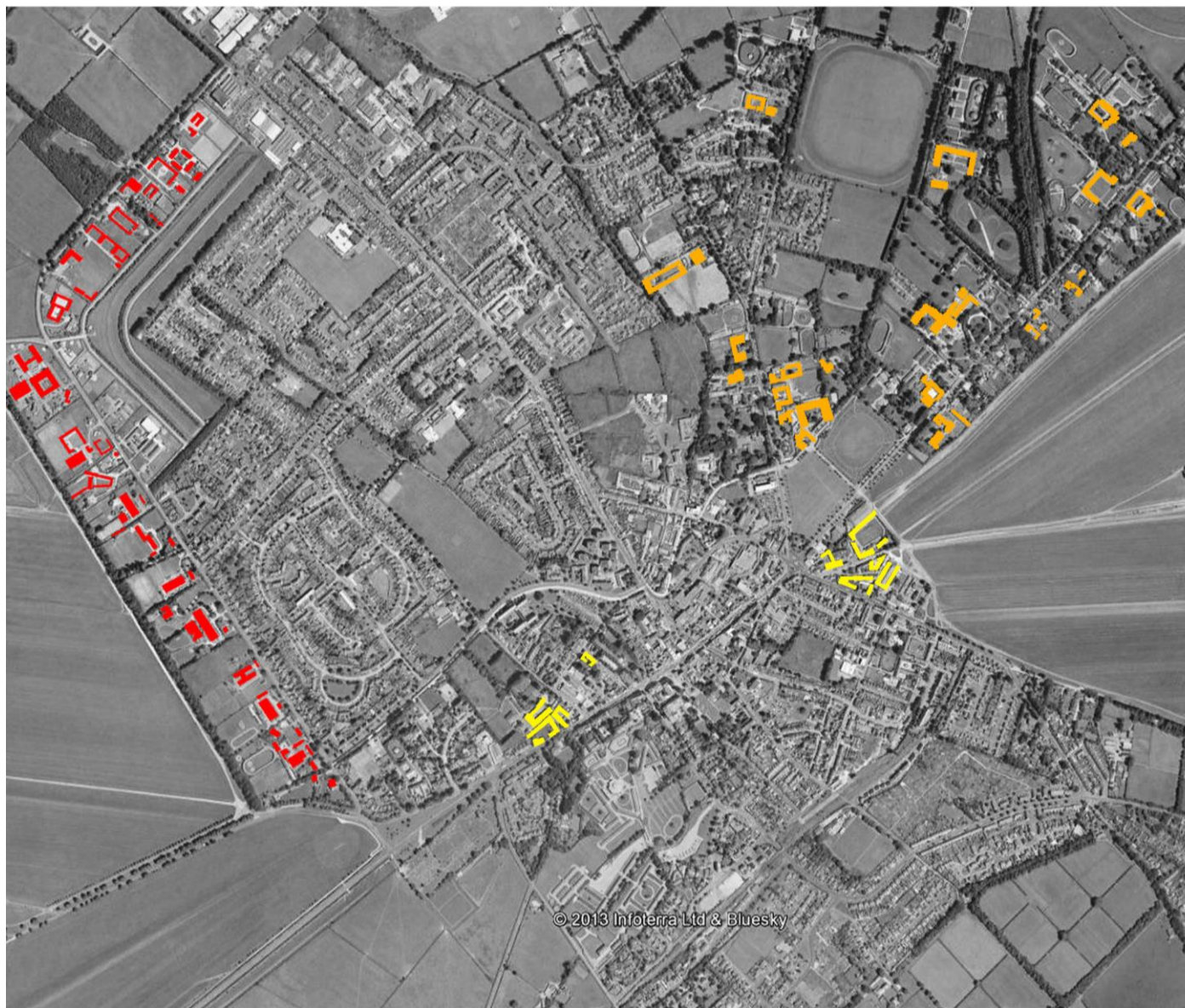
Mondhatni a második nagy építési periódus a 19. századra tehető. Az ebben az időszakban épült együttesek viszonylag egy tömbben a város északi határában létesültek, de beépítésük nem utal tudatos telepítésre. Valószínűsíthető, hogy a felkapott, sikeres lovakat kinevelő "Warren Hill" tréningterület közelsége miatt koncentráltak az építkezések erre a részre. A Bury Road mentén haladva a tágas birtokokon álló hatalmas tulajdonosi paloták látványa impozáns képet nyújt. Jelenleg az istállók nagy része kihasznált, de a lakóházak többsége eladó, vagy más turisztikai igényeket kielégítő funkcióval üzemel.

A 20. század közepén, végén létesített versenyistállók meghatározott rendben sorakoznak Newmarket dél-nyugati határánál. Sokkal kisebb telkeken épültek mint elődeik és beépítési sémájuk sem követi a hagyományokat. A társadalmi és gazdasági változások következtében általában a gazdaságosság jegyében épült komplexumokkal találkozhatunk. Ugyanakkor a telepek mindegyike csúcstechnológiával felszerelt (lóterápiás központ, úsztatómedence, futópad, stb.).

A 17. ábra mutatja a főbb newmarketi telepeket és városon belüli elhelyezkedésüket.

16. ábra Newmarket - High Street
légifelvétel (Forrás: cambridge-news.co.uk)

18. sz.-i versenyistállók

- városi szövetbe épülnek
- nagyrészüket elpusztult mára a városiasodás következtében, csak peremterületeken maradtak meg
- trénerlak, istálló, lovászlakás gazdasági egységei zárt udvart alkotnak

19. sz.-i versenyistállók

- jellemzően a város északi szélén létesülnek közel a legjobb tréningterületekhez
- nem telepített struktúra
- trénerlak, istálló, lovászlakás egybeolvad
- tulajdonosi ház a telken helyezkedik el

20 sz.-i versenyistállók

- város nyugati szélén létesülnek
- szabályozott telepítési struktúra
- trénerlak, istálló, lovászlakás gazdasági egységei megszűnnek, beépítés változatos

17. ábra A newmarketi telepek és városban való elhelyezkedésük (Forrás: saját szerkesztés)

Newmarketi telepek

Az alábbiakban a három meghatározó periódusra osztva mutatom be a newmarketi telepeket. [5],[6] Az egyes kategóriák típusalkotó példákra koncentrálnak, amelyek Alag esetében is mintául szolgáltak.

Queensbury Lodge (18. század közepe - vége)

Az épületegyüttes egyike a legrégebbi fennmaradt newmarketi versenyistállóknak. Tulajdonosa vélhetőleg William Douglas March grófja a későbbi IV. Queensberry herceg volt, ismert személyisége az akkoriban kibontakozó lovas világnak. A telep a 18. század közepén épült és a 18. század végén további két szárnyal bővítették a gazdasági részt, amikor a neves tréner Matthew Dawson költözött ide. Jelenleg igen lepusztult állapotban várja, hogy a "Save Historic Newmarket" alapítvány felújítsa.

Az északi és keleti oldalon "L" alakban helyezkednek el az istállók. A déli oldalon keletről nyugatra haladva található először a lovászlakás, majd a tréneri lak.

- Az ISTÁLLÓK vakolatlan vöröstégla épületek jellemzően égetett cserép és pala fedéssel. A legkorábbra datálható középső kiemelt rész manzárdtetővel fedett és fogazott téglapárkány díszíti. A keleti vég lezárása oromfalas, míg a nyugati szárny kontyolt tetőben végződik. Az istállóablakok szegmensíves záródásúak. Az épületrészben összesen 23 box, egy kocsiszín és egy szerszámok tárolására alkalmas helyiség található. A fő szárny oromfalán még látható az eredeti istállóóra. A boxok élére állított téglaburkolatúak és egymástól fém merevítésű fa anyagú válaszfalakkal határoltak.
- A LOVÁSZLAKÁS funkciójú épület 2 szint, pince, tetőtér felosztású, a 19 században mosókonyhát és teraszt toldottak hozzá. A vöröstégla falakat a 18. század végén fehérre festették. A lakóházat nyeregtető fed, homlokzata szimmetrikus, dísztelen.
- A TRÉNERLAK láthatólag két különálló részének keleti egységét korábbi kocsilóistállóból alakították át és csatolták a lakáshoz a 20. század elején. Az eredeti idomárház 2 szintes, nyeregtetővel fedett, fehérre festett vöröstéglából készült épület. A belsőt a 20. században átépítették, de eredeti állapotában maradt fenn a 18. századi lépcsőház fa szerkezete.
- A TULAJDONOS HÁZA bár nem tartozik szorosan a versenyistálló elrendezési sémájához, érdemes megemlíteni, hogy a nem a telken, hanem az utcán éppen a lovászlakással szemben épült.

Ilyen istállók voltak még: Fitzroy Stables, Albert Stables, Stockbridge Stables, Primrose Stables

18. ábra Beépítési séma: 1. istálló, 2. lovászlakás, 3. trénerlak, 4. tulajdonos háza (Forrás: saját szerkesztés)

19. ábra Tréneri lak (Forrás: imagesofengland.org.uk)

20. ábra Lovászlakás (Forrás: - imagesofengland.org.uk)

A tréneri lakás, a lovászlakások és az istállók egy közös udvar köré szerveződnek. Az udvar kellően tágas, biztosítja az állatok megfelelő munkavégzéséhez szükséges teret és talajt. A bejáratok az udvar belsejéből nyílnak. A zárt egység soha nem "átjáróház", szigorú időbeli rendhez kötött, csak az ott dolgozók tartózkodhatnak a területén. Tájéolásuk szerint általában az istállóépületek zárt falukkal kerülnek az időjárásnak jobban kitett északi oldalra, a tréneri és lovászlakás pedig a délkeleti-délnyugati oldalra. Jellemzően téglafalazatú meszelt, festett felületképzésű épületek. Az idomár háza a telepen belül építészeti szempontból kiemelt épület. Az versenyistálló tartozhat egy tulajdonoshoz, de megosztott istállók is léteznek. A tulajdonos nem lakik a területen. Általában a város más részén rangjához méltó külön házat építtet. A kezdeti korszakból származó istállók nagyrészt Newmarket központjának közelében, a High Street mentén elszórva jöttek létre. A település szerkezeti változásai miatt ezen együttesek többsége mára már elpusztult.

Sefton Lodge (19. század vége)

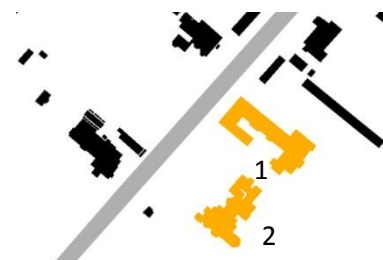
Az épületegyüttes tipikus példája a 19. század végén, második hullámban épült versenyistállónak, amiket kifejezetten csak és kizárólag a gazdag tulajdonos lovainak trenírozására építettek. Ezt példázza az a tény, hogy a tulajdonosi kastély mindig a telekre, a telep közelébe épül, de sohasem csatlakozik közvetlenül ahhoz. Ezek a telepek jellemzően a Bury Road mentén egy tömbben tömörülnek. A terület beépítésének jellege nem utal tudatos, szerkesztett telepítésre, csupán a legjobb minőségű tréningpályákhoz való közelség adhatott okot a koncentrált beépítésre. A Sefton Lodge tulajdonosa 1872-ben a nagyszabású építkezések kezdetekor még C.J. Lefevre volt, 1905-ben S.B. Joel gyémánt mágnás vásárolta meg a telket és további istállósorokkal bővítette, jelenleg a ház a trénerlakás és a hozzá tartozó gazdasági részek is eladók.

Az eredeti versenyistálló épületegyüttesének beépítése majdnem teljesen zárt négyszöget formáz északi oldalán az istállósorral, dél-nyugati oldalán a kiszolgáló helyiségekkel és dél-keleti oldalán az idomár házával. A tulajdonosi palota szabadon álló beépítésű, a teleptől délre helyezkedik el.

- Az ISTÁLLÓ tömege három részre tagolható, a két szélső elem földszintes, a középső kétszintes épületrész emeleti szintje illetve padlástere szolgált a lovaszok szálláshelyeül. Az épület falazata vakolatlan szürke téglafal. A kiemelt tömegben található toronyszerű fa építményen helyezkedett el az istállóóra, illetve egy lovon ülő zsokét formázó fém szobor. Az istálló belső padlóburkolata élére állított téglafal volt. Az boxok közötti elhatároló elemként a korábbi példához hasonlóan faelemeket alkalmaztak fém merevítéssel. A boxok elrendezése harántrendszerű volt, azaz az épület hossz tengelyére merőleges folyosóról nyáltak két irányba.

21. ábra Tulajdonosi lak (Forrás: imagesofengland.org.uk)

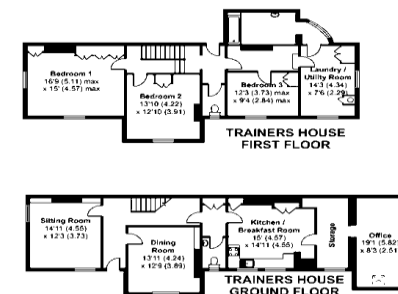

22. ábra Beépítési séma: 1. istálló, lovászlakás, trénerlak, 2. tulajdonosi palota (Forrás: saját szerkesztés)

23. ábra Istálló és emeleti lovászlakások (Forrás: [jackson-stop ingatlaniroda kiadványa](http://jackson-stopingatlaniroda.com))

- A TRÉNERLAKÁS épületei szintén szürke téglából készültek vöröstégla párkányokkal és egyéb díszítő sávokkal. A földszinten helyezkedett el a konyha - étkező - társalgó, és egy külön bejáratú iroda, az emeleten hálószobák voltak kialakítva.
- A TULAJDONOS kastélyszerű épülete szimbolizálja a kor előkelő rétegének gazdagságát. Külső megjelenésében hasonlít az idomár házához, de annál sokkal tagoltabb tömegű, díszítettebb és impozánsabb. Az ingatlan eredeti épületei William Young építész munkái.

24. ábra A trénerlak alaprajzi elrendezése (Forrás: jackson-stop ingatlaniroda kiadványa)

25. ábra Tulajdonosi palota (Forrás: jackson-stop ingatlaniroda kiadványa)

26. ábra A Hamilton Road telepei: 1. hagyományos, 2. hangárszerű (Forrás: saját szerkesztés)

Ilyen istállók még: - Bredford Lodge, Balaton Lodge

A 19. századi telepek tehát szinte mindenben hasonlítanak a korábbi bevált beépítési sémához, azzal a különbséggel, hogy e periódusban a tulajdonosok a telep mellett építették fel villáikat és istállóikban csupán saját lovaikat trenírozták. Továbbá a trénerlak, lovászlakás, istálló nem különálló épületek, hanem egy tömbben helyezkednek el, a lovászlakások legtöbbször a kétszintes istálló emeleti részén kaptak helyet. A legtöbb ilyen telep Newmarket északi részén a Bury St. Edmundba vezető út mentén jött létre.

Hamilton Road telepei (20. század vége)

A 20. század végén jellemzően a Hamilton Road mentén, de egyéb városszéli területeken épült istállóépületek elég vegyes képet mutatnak. Találunk tradicionális formákat, anyagokat és beépítést tükröző megoldást, illetve akad hangárszerű, a gazdaságosság jegyében épült telep is. Dolgozatomban nem térek ki ezen építmények mélyebb építészeti vizsgálatára, mert hatásuk semmilyen formában nem jelentkezik az általam vizsgált alagi területen. Azonban a társadalmi folyamatokban és a város infrastrukturális fejlődésében bekövetkező változások lenyomatai egyértelműen kirajzolódnak az új stílusú létesítmények létrejöttében.

A város legújabb telepei alig követik a korábbi beépítési sémákat. Az egy kézben tömörödő "finanszírozási rendszer" megszűnésével egy istálló sok különböző tulajdonos lovait trenírozza. A tulajdonosok nagy része nem lakik a városban, a trénernek többsége pedig nem lakik a telepen, így az épületegyüttesek képe istállókra és a "bejáró" munkásokat kiszolgáló létesítményekre korlátozódik. Az istállók U alakú elhelyezése néhol megmaradt, ezzel részben biztosítva a lovak hagyományos reggeli bemelegítésének helyszínét.

ALAG, A MAGYAR LÓVERSENY FÖLDJE

Széchenyi hazatérte után szorgalmazni kezdte hazánkban a versenylótenyésztés mielőbbi elindítását. 1842-ben megalakult a tenyésztést és versenyzést intéző Pesti Lovaregylet, később Magyar Lovaregylet. Nemsokára magán tréningtelepek létesültek az ügy mellé álló nagybirtokosok földjein (Káposztásmegyér - Károlyi-birtok, Tata - Eszterházy-birtok). A 19. század közepétől kezdve megindult a külföldről, főleg Angliából érkező zsokéék és trénerék betelepülése, magukkal hozva addigi tapasztalataikat, tudásanyagukat.

"Mi szükséges eképpen, hogy Hazánkban a Lódogla mozgásba, életbe jöjjön 's nem sokára virágozzék és gyümölcsözzék? 'Több ízbeli, nagy, bizonyos 's esztendőül esztendőre fennálló jutalmak, mellyeket futtatásbeli diadalom által lehessen elnyerni. 'Jól elkészített és az esztendő minden részeiben jól fenntartott Pályázóhely'. 'Állandós készítő intézetek'. 'Egy mindég fennmaradó Lótenyésztő Egyesület'. 'Egy igazi és valódi Országos Lódefter és bizonyos időszakai Közjelentések'. 'Ménbér'. 'Rendes esztendei Lóvásár'. Fontolgassuk ezeket rendre, és törekedjünk következéseiket egyenként kifejtetgetni, úgy hogy továbbá azon haszon, melly mind ezen részeknek szoros összeköttetésébül háramlik, világosan kimutassa magát. "

Széchenyi István, Lovakról (1828)

Az igény egy központilag működtetett korszerű és minden igényt kielégítő tréningtelep megépítésére a 19. század végén merült fel, amikor a magánintézmények kezdtek megtelni, ugyanakkor a lóállomány egyre gyarapodott, valamint a "pesti pálya" további bérlése is kérdésessé vált. Az "állandós készítő intézet" megfelelő helyét Alagon találta meg a Lovaregylet. [3]

Dunakeszi-Alag múltja

Alag-puszta Dunakeszi határában, a fővárostól nem messze elhelyezkedő, lakatlan, többnyire vadászmezőként hasznosított terület volt. Kedvező fekvése és vasúti megközelíthetősége mellett további előnyének számított homokos talaja, mely a lehető legjobb feltételeket tudta biztosítani a versenylovak számára. A Lovaregylet 1889-ben 300.000 Forintért vásárolta meg a mai Rákospalota, Fót és Dunakeszi által határolt 1200 öl nagyságú területet Holitscher Fülöp földbirtokostól.

27. ábra Széchenyi István (Forrás: wikipedia.hu)

28. ábra Alag - lovak tréningben (Forrás: dunakesz.hu/fenykegaleria)

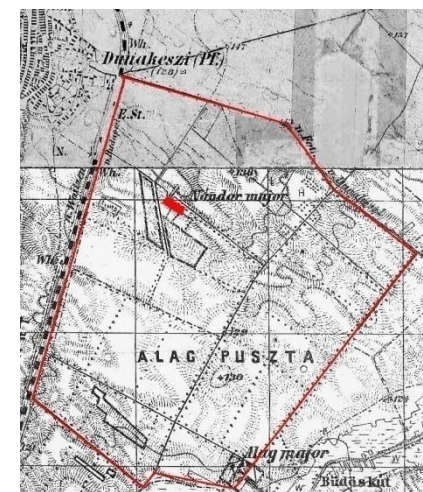
Az építkezések 1890-ben kezdődtek és pár év alatt a pusztta zöld szigetté, igazi kultúrtájává formálódott. A homok megkötésére fenyveseket telepítettek, a gyepesítéshez vetőmagot Angliából hozattak. A Duna parton saját vízműtelep létesült, amely egyenesen a pályákhoz vezette a vizet és kizárólag azok öntözését és az istállók vízellátására biztosította. A lakosság számára vízvezeték csak külön kérésre kötöttek be. A Fót felé eső (keleti-déli) területen a telepet kiszolgáló majorság épült ki, így a létesítmény önellátóan tudott működni a második világháborúig. A Dunakeszi községhez közel eső (nyugati) területeket csak pár évvel később kezdték beépíteni lakó funkciójú szociális létesítményekkel. A két említett terület között helyezkedett el a tulajdonképpeni tréningtelep és a hozzá tartozó pályarendszer. Itt sorakoztak a versenyistállók és a trénerlakások. Az épületeket angol mintára a Lovaregylet építette, az ideköltöző idomárok bérelték azokat és az egylet által fenntartott terület használatáért pályabérleti díjat fizettek. [1]

Az alábbiakban először a telep szerkezetét vizsgálom, illetve a kutatásaim során feltárt építési periódusokat ismertetem, majd egy tipikus versenyistálló elemzésén keresztül mutatom be a jellemző gazdasági egységek angol mintájú beépítését és építészeti kialakítását.

Alag - Versenyló Tréningközpont szerkezete

A Lovaregylet a megvásárolt területet funkciók szerint parcellázta. A középső területen helyezkedett el a szűkebb értelemben vett lovas létesítmény. A telep szerkezetét vizsgálva két szempontot mindenképpen meg kell említeni. Az egyik, hogy a versenypálya teljesen lakatlan területen, mondhatni a semmiből épült fel. A pusztán csupán egyetlen épület létezett az 1880-as években; a Palatin-majorhoz (későbbi térképeken - Nándor major) tartozó tehénistálló (jelenleg versenyistállóként üzemel). Így nem volt jelentős épített környezet, amely a szerkezetet befolyásolhatta volna. A másik szempont, hogy az alagi létesítmény létrejötté tudatos mérnöki telepítés következménye, ezért a domborzati viszonyok, a meglévő dűlőutak, a megközelítési szempontok, a talajminőség fontos szerepet játszottak a kialakításban.

A fent említett indokok miatt pusztán településszerkezeti szempontból a telep elrendezésének kialakításában Newmarket nem tekinthető mintaadó példának. A tervezett beépítés eredményeként szigorú ÉK-DNy és ÉNy-DK irányú raszter szerint osztották fel a területet. A legmélyebben fekvő részen alakították ki a létesítmény közvetlen kiszolgálását biztosító "kis" majort (kocsiszínek, kocsilovak istállóí, műhelyek, nős gazdasági cselédek házai - ma: Petőfi telep). A vasúti megállóhoz közel került elhelyezésre a versenypálya és a közönségforgalmi terek. A magasabban fekvő területeken kaptak helyet egymástól megfelelő távolságokra és zöld védősávokkal tagolva a

29. ábra Alag pusztta, 1884 (Forrás: saját szerkesztés, alaptérkép - második katonai felmérés térképe a hadtörténeti intézetből)

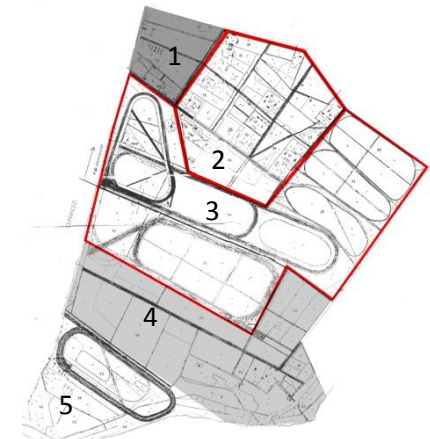

30. ábra Az alagi tréningközpont területének elhelyezkedése Dunakeszi mellett, 1890 (Forrás: saját szerkesztés)

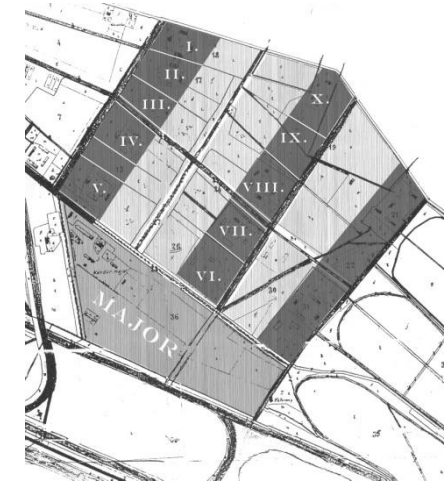
versenyistállók. Három ilyen "istálló-hely" sor létesült, mindegyik öt gazdasági egység (istálló, trénerlakás, lovászlakás) befogadására volt alkalmas. Azonban az első világháborúig tartó Lovaregyleti építkezések során csupán nyolc épületegyüttes valósult meg. [7]

Newmarket 19. század elején létesült épületegyütteseivel hasonló módon a kerítéseken belüli építkezések mellett a gazdagabb, saját idomárral dolgozó tulajdonosok lovaregyleti területen, de a tréningpálya kerítésein kívül is építkeztek (1890 - Geist - telep, 1893 - Price-Huxtable-Vivian telep, 1903 - báró Springer féle telep). Amikor az 1910-es években az egylet által fenntartott területek kezdtek megtelni, Dunakeszi város vasúttól keletre eső területén is elszórtan megjelentek a versenyistállók. Ilyen telep volt a vasút túloldalán a század elején működő Rotschild-Reeves istálló, vagy a Varsó utcában található épületegyüttes, melynek tulajdonosa ismeretlen. Feltehetőleg további hasonló lovas létesítmények is működtek a településen, azonban ezek nyomai mára eltűntek. Létezésükre a régi fotókon látható, községen belüli boronált lovasutakból következtethetünk, amelyek a házak között a pályákhoz való eljutást szolgálták (pl. a mai kerékpárút a telepített fenyvesek mentén).

A telep házai nem egyszerre épültek, az igények növekedésével együtt bővült a terület épületállománya. Az 1.sz mellékletben található periodizáció alapját történeti kataszteri térképek, illetve a Lovaregylet éves elszámolásának okiratai képezik. [12],[13],[14],[15],[16]

31. ábra Az alagi pusztaság felosztása: 1. Dunakeszi dűlő, 2. Tréningtelep, 3. Tréningpályák, 4. Alagi major és földek, 5. Réti pálya (Forrás: saját szerkesztés, alaptrékép - Hesp József magángyűjteménye)

32. ábra A versenyistálló telepítési struktúrája (Forrás: saját szerkesztés, alaptrékép - Hesp József magángyűjteménye)

Versenyistállók 1890-1910

- a Lovaregylet által birtokolt telepre épülnek
- telepítésük tervezett és tudatos, szigorú rend szerint történik
- trénerlak, istálló, lovaszlakás gazdasági egységei zárt udvart alkotnak

Versenyistállók 1945-ig

- városban elszórtan létesülnek
- helyük és kialakításuk csak részben felkutatható
- II. vh. után lakatlanná váltak és a városiasodás következtében elpusztultak

20.sz.-i versenyistállók

- nem épülnek, a második világháborúban a lovakat elviszik, a pályát hadi reptérnek használják

már lebontott lovas létesítmények

1. sz. tréningtelep 1890-95

2. sz. tréningtelep 1890-95

3. sz. tréningtelep 1896-98

4. sz. tréningtelep 1898-99

5. sz. tréningtelep 1898-99

6. sz. tréningtelep 1900-01

7. sz. tréningtelep 1907-08

8. sz. tréningtelep 1908-09

33. ábra A alagi telepek és városban való elhelyezkedésük (Forrás: saját szerkesztés)

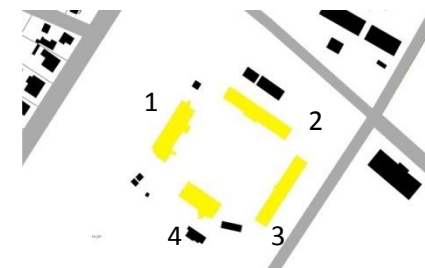
Alagi telepek bemutatása

Gazdasági egységek a telepen

Az alagi tréningtelepen található gazdasági egységek beépítésüket tekintve teljes mértékben megegyeznek a Newmarketből hozott 18. század közepén épült példákkal. Egy gazdasági egység, ahogyan azt már említettem, a trénerlakás - lovászlakás - istálló elemekből épül fel. Ezek az egységek sorolódnak a mesterségesen szerkesztett raszter rendszerű lovas úthálózat mentén. A kúriák, istállók és lovászlakások építészeti formálása telepről telepre változik. Feltehetőleg az első bérlőknek beleszólása volt az házak kialakításába. A telepeket a trénerek után nevezték el, egy udvarban a második világháborúig több idomár is megfordult, ezért egy épületegyüttes több nevet is viselt az évtizedek alatt. [8]

A mintául szolgáló Newmarketi telepek minden építészeti jegyét (beépítés, működés logikája, anyaghasználat, alaprajzi felépítés, felületképzés, szerkezeti megoldások, nyílászárók, stb.) magán viseli a IV. sz. telep - az úgynevezett Pejácsevich telep. Az udvart a 19. század elején Pejácsevich Albert neves idomár bérelte, így a második világháborúig a Dreher-család lovainak tréninghelye volt. Az épületegyüttes zárt udvart fog közre, tájolása szerint az északi és keleti oldalon találhatóak az istállók, a nyugati oldalon áll a földszintes kúria épület és a déli oldalon helyezkednek el a lovászlakások. A telep épületei anyaghasználat szempontjából a 19. századi angol mintákra hasonlítanak (nyers téglá vagy vakolt téglá falazat, fa nyílászárók, nyeregetető cserépfedéssel, fa fedélszék).

- Az ISTÁLLÓK nyeregetetős vakolatlan téglafalazatú épületek. A klimatikus viszonyok miatt Alagon jellemző a kültérre nyíló istálló, kizárólag hosszanti középfolyosós, hosszanti oldalfolyosós (majorban található istállók egy része) vagy haránt irányban szerkesztett középfolyosós rendszereket találunk. A vizsgált telep esetében az északi épületben öt merőlegesen szerkesztett típus található, míg a keleti tömbben a középfolyosós rendszer figyelhető meg. A szabadba nyíló istállóajtók felülvilágítóval ellátott, kétszárnyú kialakításúak, anyagukat tekintve fa szerkezetűek. Az ablakok szegmensíves záródásúak, fém szerkezetűek. A padlót élére állított téglával burkolták. A keleti istálló belső kialakítása különleges. A boxok határolófalai egykor aranyozott csúcsdíszű öntöttvas oszlopok közé épültek.
- A KÚRIAÉPÜLET a lóversenypálya legigényesebben kialakított idomárlakása. Földszintes épület, tömegformája eredetileg szimmetrikus kialakítású volt, később déli sarkán rizalitként előrelépő helyiséggel bővítették. Udvari homlokzata középrizalittal tagolt, a kiugró épületrész félköríves nyílásokkal megvilágított fedett veranda. Ez az átmeneti tér eredetileg díszes vonalvezetésű oromfalas kialakítású

34. ábra IV. sz. telep beépítési sémája: 1. trénerlak, 2. istálló, 3. istálló, 4. lovászlak
(Forrás: saját szerkesztés)

35. ábra IV. sz. telep kúriaépülete, 2010
(Forrás: saját felvétel)

36. ábra IV. sz. telep kúriaépülete, 1920as évek (Forrás: Száraz György magángyűjtemény)

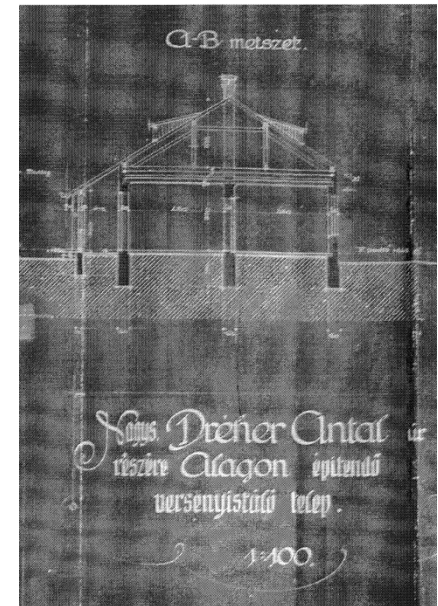
volt, ma kontyolt tető fedi. A téglapépület vakolt felületképzésű, ablakait egyszerű díszítmény keretezi. 2006-os felmérés alapján hat lakás található benne.

- A LOVÁSZLAKÁSOK alaprajzi elrendezés szempontjából téglalap alakú, vakolt felületképzésű, tornácos épület. Nyeregetetővel fedett, egyik oldalán csonkakontyos kialakítással. Fedélszéke hagyományos kétállásos fa szerkezetű. Ablakait népies hangulatú motívumokkal díszített deszkakeret veszi körbe. Homlokzatait vakolatból képzett sarokarmírozás tagolja.

A 39-44. ábrákon (Forrás: saját felvételek és Dr. Fekete J. Csaba felvételei) a jelenlegi tréningtelep területén elhelyezkedő további telepek főépületei láthatóak.

37. ábra IV. sz. telep istállóépülete, 2013
(Forrás: saját felvétel)

38. ábra IV. sz. telep lovászlakásainak metszete (Forrás: Száraz György magángyűjteménye)

44. ábra I. sz. telep kúriaépülete

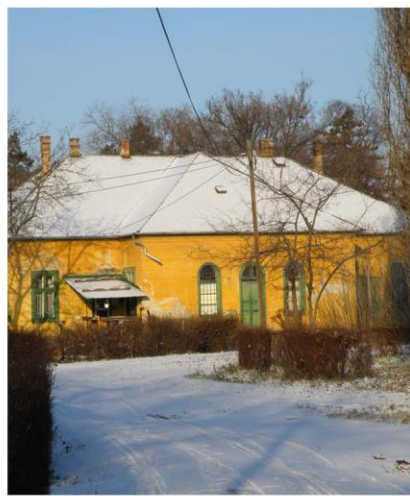
43. ábra II. sz. telep kúriaépülete

42. ábra III. sz. telep kúriaépülete

41. ábra IV. sz. telep kúriaépülete

40. ábra V. sz. telep kúriaépülete

39. ábra VI. sz. telep kúriaépülete

Gazdasági egységek a telepen kívül

A tréningtelep 1900-as évek végére megtelt és az utána érkező lakók már csak a lovaregyleti földeken, kívüli területeken tudtak maguknak versenyistállót építeni, ha lovaikat az alagi gyepen szerették volna edzeni. Sajnos községbe létesített telepek mára elpusztultak Dunakeszi 20. századi gyors ütemű városiasodása miatt. A fellelhető maradványokból arra lehet következtetni, hogy beépítésüket tekintve ezek az épületegyüttesek a Newmarketben épült 19. századi példákhoz hasonlíthatnak. A tulajdonos házának megjelenése a telken azonban a kevés fennmaradt forrás miatt nem egyértelműen bizonyítható. Ilyen telepek maradványaival a Varsó utcában (ismeretlen tréner és tulajdonos) és a vasút túloldalán a volt Konzervgyár kerítésein belül találkozhatunk (tréner:Reeves, tulajdonos: Rothschild). Anyaghasználatukat tekintve (nyers téglafalazat, fa nyílászárók, helyenként vakolt felületképzés) megegyeznek a szigetországi mintákkal.

20. századi telepek

A második világháború után nem épült több versenyistálló. Alag község és a tréningtelep nem élhette meg a lóversenyzés további fejlődésével együtt járó modernizációt és épületállománygyarapodást, ahogyan azt az angol példában láthattunk. 1944-ben a front közeledtével a lehető legtöbb telivért nyugatra szállították, de a lóállomány többsége az utazás vagy a harcok során elpusztult, vagy rekvirálták a szovjetek. A Vörös Hadsereg a lóversenypálya területét alkalmasnak találta hadi gépek fogadására, így leszállópályaként hasznosította, ami egyet jelentett az addig gondosan kialakított komplexum semmissé tételével. A politikai változások miatt a legtöbb szakembernek el kellett hagynia Alagot. 1945-ben sor került a magántulajdonok államosítására is, amelynek a lovaregyleti földek is áldozatául estek. 1950-ben lakosainak tiltakozása ellenére Alagot ismét Dunakeszibe olvasztották.

45. ábra Planer istálló, Alag (Forrás: dunakeszi.hu fényképtár)

46. ábra Légifelvétel a második világháború pusztítása után, Alag, 1950 (Forrás: Száraz György magángyűjteménye)

VÁROSÉPÍTÉSZETI VONATKOZÁSOK

A lóverseny "úri muri" szokták mondani, és valóban Angliában máig egyike a legelőkelőbb rendezvényeknek, amelyeken a királyi család is sokszor képviselteti magát. Nem túlzás azt állítani, hogy ez az évszázados hagyománnyal rendelkező sportág az idők során saját kultúrát teremtett maga köré és ezzel fogalommá vált a "lóversenyzés világa". Ahol a kedvelt időtöltés városi mértékeket öltött, mint a dolgozatban vizsgált Newmarket és Alag község esetében, természetes, hogy a sajátos közeg közvetett hatással volt a településekre városépítészeti vonatkozásban is. A polgárisodó életforma építészeti lenyomatai; a villák, a fogadók, a hotelek, az árverező hely, a szakrális épületek mindmáig meghatározó városképi értékkel bírnak az egyes településeken.

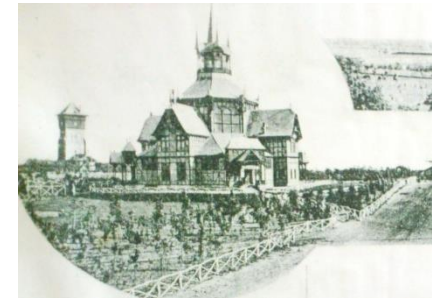
Az angol Newmarket esetében elmondható, hogy ezek a "lovas" épületek ugyanolyan nőtt rendszerben kezdtek szaporodni a településen, mint maguk a versenystállók. A városközpontban kapott helyet a királyi palota, a legsikeresebb zsoké és tréner magánvillái, a szállásépületek és a vendéglátóhelyek. A környező utcákban további lakóépületek és műhelyek jöttek létre.

Alag községben a folyamat a nagyon hasonlóan ment végbe, a versenypálya telepített jellege csupán a Lovaregylet által épített szociális intézmények esetében köszön vissza. Alag puszta megvásárlásakor a terület Dunakeszihez tartozott. Tulajdonképpen a Lovaregylet egy hatalmas telekkel rendelkező "cége" volt Dunakeszi községének. Írásos források bizonyítják, hogy az egylet nem volt megelégedve a település által nyújtott szolgáltatásokkal, ezért Alag különválását kezdeményezte.

"Dunakeszi község községi adójának 75%-át a Magyar Lovaregylet, továbbá az alagi tréner, jockeyk, és nyaraló telepesek fizetik. Ennek dacára nevezett község Alag fejlődése érdekében mit sem tett, sőt minden kulturális és socialis intézmény u. m. utak, világítás, vízvezeték, kórház, vágóhid, piac, stb. létesítése elől a legmerekvebben elzárkózott. az összes érdekelt felek kérelmére Alagnak önálló községgé való alakítását határoztuk el."

(A Magyar Lovaregylet éves jelentéséből, 1909)

A javaslatot 1910-ben hagyták jóvá és azonnal megindultak a Lovaregylet által finanszírozott városfejlesztést szolgáló építkezések. Összességében elmondható, hogy a mai Alag városrész létrejöttét a lóverseny intézményének köszönheti.

47. ábra Alag, 1896 - előtérben az erdészeit pavilon, háttérben a víztorny és a tribün (Forrás: Száraz György magángyűjteménye)

48. ábra Newmarket, High Street, 1905 (Forrás: newmarketlhs.org.uk)

A következőkben szeretném röviden (egy-egy példát kiemelve) bemutatni azokat az épülettípusokat, amelyek létrejöttét a lóverseny intézményének megjelenése generálta. Newmarket, mint élő tréningcentrum esetében ezek ma is fontos élő részei a településnek, Alagon viszont inkább próbálják megtalálni a helyüket a papírsebkendőnyi telkekre szabdaltnál alvóvárosi környezetben. [9],[10],[11]

Reprezentációs lakóépületek

Newmarket első palotáját I. Stuart Jakab építette 1619-ben. A királyi lakhely két néhai fogadó helyén állt a mai Jockey Club területén. Az épületegyütteshez csatlakozott több gazdasági épület, úgymint solymász ház, vadászkopó kennel, istálló, cselédlakások és egy fedett tenispálya is. Fennmaradt homlokzati vázlatán itáliai hatást mutató díszítőelemek és ablakkeretezések figyelhetők meg. A palota Inigo Jones királyi építész munkája. Az első királyi rezidencia a cromwelli köztársaság idején megsemmisült. A második, részben ma is látható, királyi lakhely 1668-ban épült II. György uralkodása alatt. Az építész William Samwell volt. A ház vöröstégglából készült, additív tömegformálás jellemzi. Mára csupán dél-keleti szárnya maradt meg. Az épületrész két traktusos, négyzet alaprajzú, homlokzata szimmetrikus kiosztású, 3 emeletes, első emelete piano nobile. 1857-től a híres lótulajdonos Rotschild család lakóháza.

A történelmi és államháztartási berendezkedések különbözősége miatt, illetve a fővároshoz való viszonylagos közelség okán Alagon nem épült a newmarketihez hasonló méretű reprezentatív palota. A magas rangú személyiségek Pestről ingázva jártak ki "meetingekre", vagy saját kisebb házat építettek a később bemutatásra kerülő villanegyedben.

Fogadók és szállásépületek

Newmarket főútjának jelenlegi arculatát a lóverseny világa mellett középkori múltjából fennmaradt emlékek is meghatározzák. Forgalmas kereskedelmi útvonal mellett fekvő vásárváros lévén a település legrégebbi épületei az útmenti fogadók voltak, amelyek közül bár átépített formában, ma is működik néhány. A Waggon and Horses nevű fogadó már szerepel az 1787-es Chapman féle térképen, de építése a 16. század közepére tehető. Máig funkcióváltás nélkül üzemel. A lóversennyel beköltöző pezsgő élet nagyobb volumenű szállásépületek megjelenését generálta a településen. Tipikus példája a Rutland Arms Hotel, ami 1815-ben épült John Kent tervei alapján. Az épület 4 szárnya egy zárt trapéz alakú udvar köré szerveződik. Utcafronti rövidebbik homlokzatán kocsí áthajtón keresztül megközelíthető. 2 szintes épület, falazata vakolatlan vöröstégla, nyílászárói fa anyagúak a

49. ábra I. Stuart Jakab palotája (Forrás: newmarketracecourses.co.uk)

50. ábra A Palace House keleti szárnya ma (Forrás: newmarketracecourses.co.uk)

51. ábra Rutland Arms Hotel (Forrás: newmarketracecourses.co.uk)

földszinten egyenes, az első emeleten félköríves záródásúak. A keleti hotel szárny kiemelt 3 emeletes, homlokzata sokszögletű zárt kiugró épületrészekkel tagolt.

Alagra a főváros közelsége miatt és a települések történelmi múltjának eltérései miatt nem jellemzőek a fogadók, a lóverseny világa generálta szállásépület azonban a községben már 1898-ban megjelent. A legkorábbi elődje az 1896-os Ezredéves Kiállításra készült erdészeti pavilon, mely a Városligetben állt, és mely faszerkezetű építményt később Alagra szállítottak. Ezt követően az alagi élet élénkülése miatt étteremmé alakították, de nem sokáig töltötte be ezt a funkciót, ugyanis az épület tetejéről remek kilátás nyílt a pályára, ahonnan a bookmakerek előszeretettel kémlelték lovaik reggeli tréningjét. Amikor Batthyány tudomást szerzett a tisztességtelen előnyökhöz vezető módszerről lebontatta az épületet és egy funkciójában odaillőbb, nagyobb szállodaépületet emeltek kicsit távolabb a pályától, az állomással szemben. Ez lett a Pavilon, a helyi társasági élet központja, bálók színtere, trénerek, zsokék, előkelők fóruma. Az épület hosszanti oldalán két, rövidebbik oldalán egy előreugró kiemelt résszel tagolt. Falazata vakolt téglá, nyílászárói fa anyagúak, a nyílások a fölszínten szegmensíves, az emeleten egyenes záródásúak voltak. A szállodában a kiszolgáló és lakó funkciójú részek mellett helyet kapott egy elegáns bálterem és egy szalon is. Ma az épület helyén egy társasház áll, amely bár formai jegyeit próbálta elődjéről mintázni, szellemiségében semmiképp nem illik az alagi pálya mellé.

Közlekedés, infrastruktúra

Newmarket jóval korábban vált tömegeket vonzó lóverseny centrummá, mint hogy a vasúti közlekedés ki tudta volna azt szolgálni. Később valószínűleg nagy profitot reméltek a beruházók a vonaltól, hiszen az egyik legkorábban elkészülő vasúti beruházások egyike volt az állomás. Az épület 1848-ban épült későbarokk stílusban. A vágányok elég hosszúak voltak egyszerre két vonat befogadásához, a peronok rang szerint különültek el. A vonatok nem csak személyszállítási, hanem lószállítási céllal is közlekedtek.

Az alagi Versenyló Tréning központ már a vasúti közlekedés megjelenése után épült, a föld vásárlásakor döntő szempontot jelentett a jó megközelíthetőség. Kezdetben a Vácról érkező vonat a nyílt pályán állt meg Dunakeszi Őrháznál és itt szálltak le a rendezvényre érkező utasok. Ez nem felelt meg a lóverseny színvonalának. 1898-ra felépült a ma is látható, bár eléggé lepusztult állapotban levő állomásépület.

"Az alagi versenyekre legközelebb kiránduló sportközönséget kellemesen fogja meglepni a hatalmas állomásépület, mely az alagi versenytér közvetlen közelében....épült."

Országos Hírlap (1898. október 14.)

52. ábra A Pavilon épülete 1900 körül
(Forrás: Száraz György magángyűjteménye)

53. ábra A Pavilon társasház (Forrás: Dr. Fekete J. Csaba felvétele)

54. ábra Newmarket régi vasútállomása
(Forrás: disused-stations.org.uk)

A "hatalmas állomásépület" a Magyar Királyi Államvasutak 1880. évi típusversorozatának első osztályú felvételi irodájának kategóriájába tartozó variáns. Az épület mérete a megálló által egykor bonyolított forgalom nagyságát jelzi. A középső tömb egyedi módon 4 tengelyes, középen duplázott ablakszerkezettel. A főhomlokzat közepén, a közkedvelt motívum, a kör alakú padlásablak helyezkedik el. A vasúttal párhuzamos szárnyakon szintenként 4-4 díszes keretezésű ablakot találunk. Az épület felületképzését a vegyesen alkalmazott téglák és vakolt felületek jellemzik.

Lakóépületek

A módos idomárok és zsokéak sokszor családjuk és saját maguk számára a település központibb részén külön lakóházakat építettek. Gazdagságukat és korabeli rangjukat tükrözi az épületek nagysága és kialakítása. Newmarket esetében az egyébként impozáns épületek még így is eltörpülnek a királyi és főúri építkezések mellett, azonban Alagon a kiépült villanegyed a község legelőkelőbb környékének számított és ma is egységes képet mutat. A jelenlegi Fóti úttól északra elhelyezkedő terület első telepesei szinte kizárólag angol származású lovas világhoz kötődő lakosok voltak. Pár évtized alatt a villanegyed kiépült és az új beköltözők között megjelentek természetesen a magyar idomárok és zsokéak is, de mellettük akadtak osztrák, német, amerikai szakemberek is. A különböző országok polgárai különböző "háttérrel" érkezve egészen sokszínű kulturális életet hoztak Alagra, amit lakóházaik építészeti kialakítása is tükröz.

A villák egyenkénti elemzése nem képezi a dolgozat anyagát, de pár jellemző motívumot kiemelnék. Legszembetűnőbb az angol mintákból merített nyers téglafalazat használata és annak vakolatarchitektúrával való díszítése. Ez a felületképzés az alagi rész lakóépületein valamint Dunakeszi később épült lakóházaiban és legfontosabb középületein (Dunakeszi községháza) is elterjedt. A villanegyed házaira jellemző a tagolt tömegforma, és az ebből következő összetett tetőidom. Többször megfigyelhető sokszögletű terasz kialakítás vagy más hasonló formájú épületrész bővület. Szintén ismétlődő elem a kiemelt tömeg csonkakontyos kialakítása. Visszatérő részlet még a házak főhomlokzatának magyar népi motívumkinccsel díszített oromzatképzése. Mindezek mellett találhatunk szimmetrikus, nyeregetetés megoldásokat is, valamint klasszicista stílusjegyeket viselő házakat is. Ma talán a megmaradt villák sokszínűsége mutatja legjobban Alag "kulturális kohó" jellegét. A házak többsége jelenleg magánkézben van, így vizsgálatuk építészeti szempontból nehézkes. Az általam végzett kutatások során tervek, rajzok nem voltak fellelhetők, eredeti tulajdonosaik neveire is csupán helyi, Alag iránt érdeklődő lokálpatrióták magángyűjteményeiből derült fény. Az önkormányzat álláspontja szerint az

55. ábra Dunakeszi vasútállomás, 2013
(Forrás: saját felvétel)

56. ábra Dunakeszi vasútállomás, 2010
(Forrás: saját felvétel)

58. ábra Soham house - tulajdonosi lak,
Newmarket (Forrás:
newmarketlhs.org.uk)

épületállomány felmérése időszerű lenne. A fejezet végén néhány fotóval (60-65. ábra, forrás: saját felvételek) szeretném bemutatni a villanegyedet.

A Lovaregylet szociális érzékenységét példázza, hogy nem csupán a módos emberek kényelmére ügyelt. A versenypályától Dunakeszi irányában elhelyezkedő üres parcellákon saját pénzből telepet építtetett a családos lovaszoknak, így azoknak nem kellett nap, mint nap Dunakeszi községből munkába menni. Őt ilyen szoba-konyha előkertes lakásokat tartalmazó tömb épült. Az épületek jelenleg is lakóházként funkcionálnak, de építészeti megjelenésüket elcsúfítják az egyes lakók saját igényre szabott, korlátozások nélküli átépítései és sokszor nem reverzibilis hozzáépítései. Az eredeti lovászlakások nyeregtetős, cserépfedésű, oromfalas kialakítású, nyers téglasávokkal és párkánnyal tagolt vakolt felületképzésű téглаépületek voltak. A nyújtott téglalap alapterületű tömbök belsejét hosszirányra merőleges lakásválasztó funkciójú falakkal tagolták. Az így kialakított életterek mindegyikéhez, a ház mindkét oldalán 8-10 méteres saját előkert kapcsolódott.

A község kiépülése során létesültek olyan intézmények is, amelyek nem közvetlenül kapcsolódnak a versenyló tréning funkcióhoz, de Alag esetében nem jöhettek volna létre a Lovaregylet áldásos tevékenysége nélkül:

- szakrális épületek - Szent Imre templom, Nepomuki szent János kápolna,
- közigazgatási épületek - községháza Alag, községháza Dunakeszi, csendőrlaktanya,
- oktatási épületek - lovászkola, községi elemi iskola,
- infrastruktúrát kiszolgáló épületek - víztorony, egész falura kiterjedő vízvezeték-hálózat,
- egyéb épületek - mézárászék, piac, vágóhíd, lóárverezési hely, posta.

59. ábra Családos lovaszok házai (Forrás: saját felvétel)

60. ábra Nepomuki Szent János kápolna (Forrás: saját felvétel)

66. ábra Goldberg Simon építész háza

65. ábra Pejácsevich Albert zsoké és idomár háza

64. ábra Dorn kovácmester háza

61. ábra Csompora Mátyás zsoké, akadálylovas háza

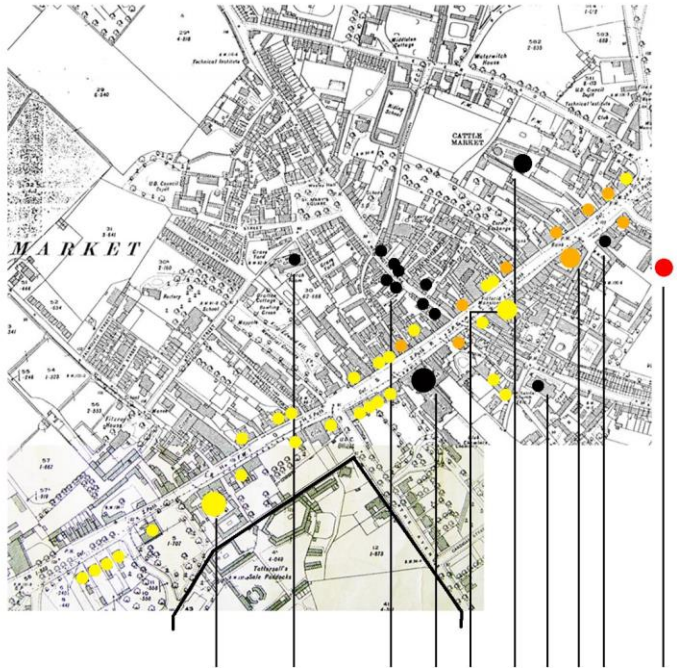

62. ábra Hesp család háza

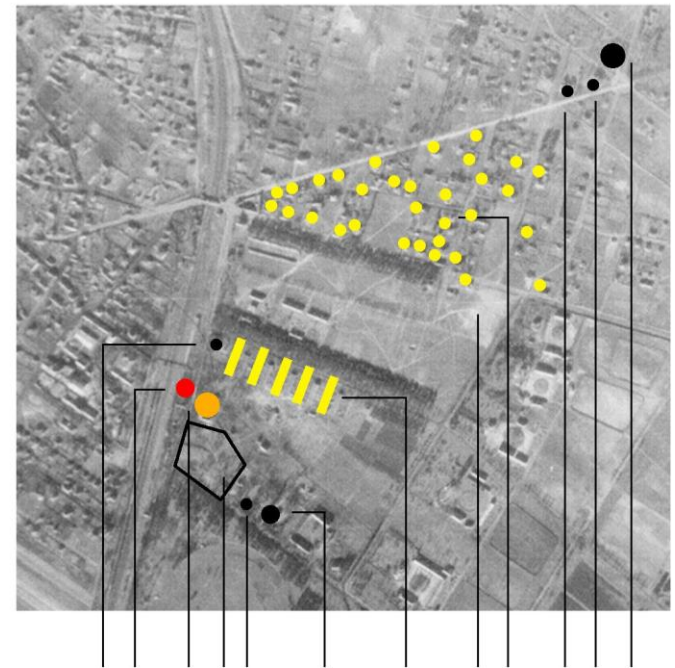
63. ábra Taral - Huxtable - Esch zsokévilla

Newmarket (1926-os térkép)

- Előkelő lakóövezet
- Szent Mária templom
- Wellington Street - mesterségek utcája
- Jockey Club
- Királyi palota (rég)
- Piactér, marhapiac
- Mindenszentek temploma
- Rutland Arms Hotel
- Városháza
- Vasútállomás (rég)

Alag (1950-es légifotó)

- Csendőrlakotanya
- Vasútállomás
- Pavilon
- Lóárverőhely
- Víztorony
- Nepomuki Szt. János templom és iskola
- Családos lovasok lakásai
- Piactér
- Villanegyed
- Községi elemi iskola
- Községháza
- Szent Imre templom

Közös városi vonatkozások

- mindkét városban hasonló épülettípusokat generál a lóverseny intézménye
- városiasodás miatt az értékes területeket be-, illetve átépítették

Alag

- Alagon csak ezek az épülettípusok jelennek meg, melynek oka a zöldmezős beruházás

Newmarket

- Newmarketben évtizedek alatt idomul a tipikus vásárvárosi épületállomány (fogadók, kocsmák, vidéki lakóépületek) az előkelőbb lovas világhoz (szállók, vendégházak, paloták, villák)

- lakó funkció
- vendéglátás
- közlekedés
- egyéb közösségi funkció

67. ábra Városépítészeti vonatkozások Newmarket és Alag esetében (Forrás: saját szerkesztés)

ALAG, A MAGYAR NEWMARKET?

Úgy gondolom, a címben olvasható kérdés körültekintő ki kell tekinteni az építészeti folyamatok mögött húzódó társadalmi szinten lejátszódó változásokra és a telep kialakulásának folyamatát egészében kell nézni, hogy megérthessük annak kultúrtörténeti jelentőségét. Kutatásaim során megismert elbeszélések, a fennmaradt szóbeszéd, legendák, történetek, képanyagok mindegyike Alag pezsgő polgári életéről mesél. A meetingekről, a fogadásokról, a tömegről, a bálokról, az összetartásról, a családi hangulatról, a nyugalomról, a kifinomult angol modorról, az amerikai „majom ülésről”, a német szakértelemről, a különböző kultúrák egymás mellett éléséről, a másiktól tanulásról. Hogy ez a sokszínű milió, azaz tágabb értelemben véve maga Alag létrejött, kétségkívül a lóverseny megjelenésének köszönhető. Éppúgy, mint Newmarketben.

Az általam vizsgált építészeti vonatkozások a lejátszódó folyamat napjainkig fennmaradt lenyomatait, amelyek támpontot nyújtanak a komplexum és környezete építészettörténeti feltérképezéséhez. A tréningtelep sporttörténeti szempontból egyedülálló emlék, amely részletesebb, akár épület szintű vizsgálata további kutatási téma alapját képezheti. A dolgozatban ismertetett épületegyüttesek építészeti elemzése alapján elmondható, hogy a címben is szereplő kérdés építészeti szempontból is megállja a helyét. A pályák elhelyezése, megfelelő talaja, tudatos fásítások mind angol szakemberek keze munkája. A tréningtelep működésének alapképlete szintén a szigetországi elveken alapul. A komplexum szerkezete ugyan sajátos, de a gazdasági egységek kialakítását változatlanul vettük át Newmarketből. A kúriaépületek és villák építészeti stílusjegyei nem teljes mértékben megegyezők az angol példákkal, de az elemkészletből következtetve az építész merített a szigetországi hagyományokból. Továbbá a versenylótartás alapvető szabályrendszeréből eredő beépítési sémák, alaprajzi elrendezések, anyaghasználat és formai elemek megegyeznek a külföldi mintával.

A két község közötti legfontosabb eltérések (telepszerkezet, reprezentációs épületek és szociális funkciók) a különböző történelmi és társadalmi háttérrel, illetve a telepített-nőtt struktúra sajátosságaival magyarázhatóak. Ezenfelül mindenképpen elgondolkodtató, hogy az alagi telepnek mindössze 50 éve volt mindazt megvalósítani, ami Newmarketben máig fejlődő „iparág”.

68. ábra Légifotó - Téli pálya (Forrás: [Wikipédia.hu](https://hu.wikipedia.org/wiki/Alag))

ALAG JÖVŐJE - FENNTARTHATÓSÁG ÉS HASZNOSÍTÁS

Mi lett volna ha? Mi lett volna, ha nincs a második világháború? Mi lett volna, ha a külföldi magyarrá lett szakembereknek nem kell elmenekülniük Alagról, és nem veszik oda a lóállomány? Mi lett volna, ha nincs államosítás és nem csatolnak el területeket?

Valószínűleg ha mindezek nem is történnek meg, a modernizációs folyamat előrehaladtával lassanként mindenképp megváltoztak volna a társadalmi és gazdasági körülmények. Azonban ha ez a folyamat nem elvágólag, egy-két év leforgása alatt történik, úgy gondolom, a lószereplő társadalom és szakember gárda talált volna módot a folytatásra. Így azonban az újjáépítés megerőltető időszaka után egy máig tartó küzdelmes stagnáló korszak következett.

A tréningtelep értékei

Az Alagi Versenyló Tréningközpont ma is működő létesítmény. A komplexum épületállományát több mint 120 éve az eredeti funkciónak megfelelően használják. A telep Magyarország egyetlen ilyen funkciójú létesítménye, ezért nemzeti szintű felkarolása több okból is indokolt lenne.

Sporttörténeti szempontból az épületegyüttes egyedülálló, a hazai lóversenyzés indulásának és sikersorozatának egyik ikonikus máig fennmaradt jelképe. Az első magyar Derby otthona, számos külföldön is sikeres hazai tenyésztésű ló felkészülésének helyszíne.

Építészettörténeti vonatkozásban szintén kiemelkedő. Ezt bizonyítja az Alagi puszta kultúrtájja emelésétől kezdődően, a világos, áttekinthető telepítési struktúra létrehozásán át, a gazdasági egységek angol mintájú kialakításának meghonosítása. A létesítmény építészeti koncepciója a táj értékeinek tudatos használatát tükrözi.

Kultúrtörténeti értéként is értelmezhető az épületegyüttes, mivel lérejtte nélkül ma nem beszélhetnénk Alagról mint egy sokszínű, változatos kulturális polgári világ kialakulásának helyszínéről és nem láthatnánk azokat a városkép alakító jelentős építészeti értékeket sem, amelyek a lóverseny világának ideköltözésével jelentek meg.

Jövőkép és stratégia

A tréningcentrum egyedi funkciójából és ehhez tervezett építészeti kialakításából következően más funkció beköltözésére nem alkalmas. Továbbá az egyetlen ilyen funkciót betöltő komplexum lévén megszűnésével valószínűleg a lósport hosszútávú fennmaradása kerülne veszélybe. Az elmúlt években a versenypálya többcélú hasznosítására számos sikeres kísérletet tett a vezetőség (military versenyek, agárversenyek, kutyabemutatók,

69. ábra Military verseny Alagon, 2013 (Forrás: saját felvétel)

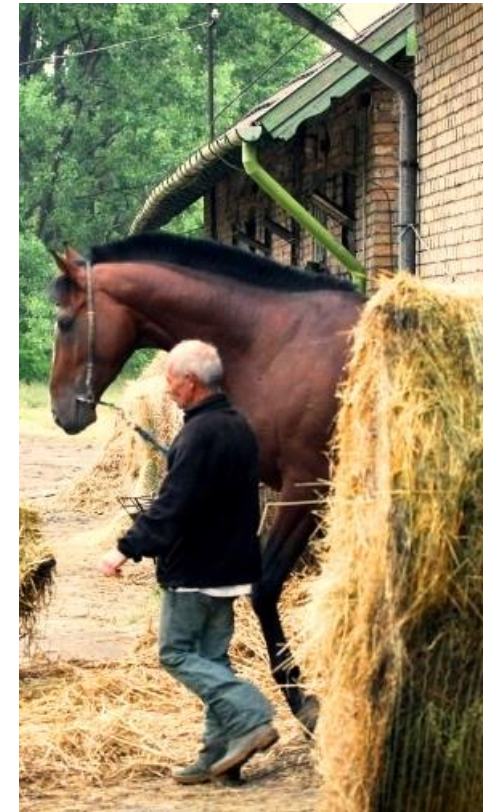
lovak bemutatók, nemzeti vágta selejtező, városi rendezvények). Úgy gondolom ezek a széles skálán mozgó, változatos, nagy tömegeket vonzó, különleges és egyben látványos kezdeményezések jó irányba mutatnak a fenntarthatóság felé. A telepnek mindenképp érdekében kell, hogy álljon a minél nagyobb és látogatóközönség megnyerése, amelyre a fent említett programok remek lehetőséget kínálnak.

A 21. században megvizsgálva Newmarket városát látható, hogy mennyi energiát fektetnek saját profiljuk kiépítésre. A helyi, nem régiben megalakult múzeum intézménye nem csupán a telep bemutatásán fáradozik, hanem "Home of Racing" projektjük keretén belül pályázatokkal és egyéb állami támogatási formákat kihasználva igyekeznek minél nagyobb ismeretségre szert tenni és minél több forráshoz jutni. Ha ez a folyamat Alagon is sikeres lenne, a haszon és tapasztalatok visszaforgathatók lennének a telivértréning színvonalának fejlesztésébe (építészet, infrastruktúra, oktatás), ami pedig úja elindíthatná a térséget a minőségi versenylovak kinevelése útján. Ezzel hírnevet szerezve a kör pedig bezárul.

Dunakeszi városi épületek esetében ez a folyamat nem szeparálható el teljes mértékben a vegyes használati és tulajdonjogi helyzettől, de a létesítmények pontos felmérése, egyes épületek védetté nyilvánítása, egy általános adatbázis létrehozása véleményem szerint időszerű lenne. A tréningtelephez hasonlóan maga a város is profitálhatna az egyediséget kihasználó saját profil létrehozásából akár turisztikai szempontból is (múzeum létesítése, tematikus útvonalak szervezése).

"Ország, melly fekvésére, éghajlatára, termékére és nemzeti lelkére nézve jó lovakat nevelni, Magyarországnál különb nincs és hogy csak magunkon áll ezen tárgyat olly virágzásba hozni és valaha olly gyümölcsözésre vinni: hogy a Világ minden vásárait lovainkkal elboríthassuk és hogy a Magyar Ló mindenütt igazságos és megérdemelt Elsőséget nyerjen..."

(Széchenyi István: Lovakról, 1828)

70. ábra Alagi életkép (Forrás: abrakmester.hu)

IRODALOMJEGYZÉK

Könyvek

- [11] Száraz György: Százéves az alagi lóversenypálya. Dunakeszi, 1996.
- [3] Fehér Dezső, Török Imre: A magyar lóversenyzés története 1827-1977. Történelmi visszapillantás a reformkor küzdelmes korszakától napjainkig. Budapest, 1977.
- [4] Frank Siltzer: Newmarket, its sports and personalities. London, 1923.

Folyóiratok

- [1] Csoha Attila: Alagi centenárium (cikksorozat). in Dunakeszi Polgár. IX/1.-XI/12.2009-2010.
- [7] Lévai Tibor: Az alagi versenypályák rövid története I.,II in Dunakeszi Helytörténeti szemle. III./1.,2. 2010

Térképek

- [12] Beimappe der Gemeinde Dunakeszi: Puszta Klein Alag. 1861., Országos Széchenyi Könyvtár
- [13] 3. Katonai Felmérés. 1884., Hadtörténeti Intézet
- [14] Katonai felmérés. 1920., Hadtörténeti Intézet
- [15] Királyi felmérés. Kataszteri térképek. 1911., Földmérési és Távérzékelési Intézet
- [16] További térképek és Lovaregyleti éves elszámolások Hesp József és Száraz György magángyűjteményéből

Digitális dokumentumok

- [2] Műemlékek hatósági nyilvántartása

Elektronikus anyagok

- [9] <http://www.newmarketlhs.org.uk/>
- [10] <http://www.newmarketracecourses.co.uk/about-the-home-of-racing/newmarket-history/>
- [5] <http://www3.forest-heath.gov.uk/maps>
- [6] <http://www.imagesofengland.org.uk>

Egyéb felhasznált forrás

- [8] Személyes beszélgetések Hesp Józseffel (Kincsem Nemzeti Lóverseny és Lovasstratégiai Kft. hendikepperével, Kincsem idomárjának leszármazottjával) és Száraz Györggyel (az alagi tréningtelep munkatársával)

ÁBRAJEGYZÉK

1. ábra A tréningtelep bejárati táblája	2
2. ábra Konrád Ignác - Reggeli munka Alagon c. festménye	2
3. ábra Dunakeszi-Alag elhelyezkedése Magyarországon	3
4. ábra Az alagi tréningcentrum területe és elhelyezkedése Dunakeszin, 2010	3
5. ábra Trénerlak a telepen	4
6. ábra Istállóépület a telepen	4
7. ábra Lovászlakás a telepen	4
8. ábra Az alagi tréningcentrum területe és pályái (sémaraajz), 2013	4
9. ábra Az allé	5
10. ábra Életkép	5
11. ábra Istállóépület - vakolatkárok	6
12. ábra Kúriaépület - nedvesedés okozta károk	6
13. ábra Örökségvédelmi állapot	7
14. ábra I. Stuart Jakab	8
15. ábra Newmarket - High Street, 1895	8
16. ábra Newmarket - High Street légifelvétel	9
17. ábra A newmarketi telepek és városban való elhelyezkedésük	10
18. ábra Beépítési séma: 1. istálló, 2. lovászlakás, 3. trénerlak, 4. tulajdonos háza	11
19. ábra Tréneri lak	11
20. ábra Lovászlakás	11
21. ábra Tulajdonosi lak	12
22. ábra Beépítési séma: 1. istálló, lovászlakás, trénerlak, 2. tulajdonosi palota	12
23. ábra Istálló és emeleti lovászlakások	12
24. ábra A trénerlak alaprajzi elrendezése	13

25. ábra Tulajdonosi palota.....	13
26. ábra A Hamilton Road telepei: 1. hagyományos, 2. hangárszerű	13
27. ábra Széchenyi István	14
28. ábra Alag - lovak tréningben	14
29. ábra Alag puszta, 1884	15
30. ábra Az alagi tréningcentrum területe és elhelyezkedése Dunakeszi mellett, 1890	15
31. ábra Az alagi puszta felosztása: 1. Dunakeszi dűlő, 2. Tréningtelep, 3. Tréningpályák, 4. Alagi major és földek, 5. Réti pálya.....	16
32. ábra A versenystállók telepítési struktúrája	16
33. ábra A alagi telepek és városban való elhelyezkedésük.....	17
34. ábra IV. sz. telep beépítési sémája: 1. trénerlak, 2. istálló, 3. istálló, 4. lovászlak	18
35. ábra IV. sz. telep kúriaépülete, 2010.....	18
36. ábra IV. sz. telep kúriaépülete, 1920as évek.....	18
37. ábra IV. sz. telep istállóépülete, 2013	19
38. ábra IV. sz. telep lovászlakásainak metszete	19
39. ábra VI. sz. telep kúriaépülete.....	20
40. ábra V. sz. telep kúriaépülete.....	20
41. ábra IV. sz. telep kúriaépülete.....	20
42. ábra III. sz. telep kúriaépülete	20
43. ábra II. sz. telep kúriaépülete	20
44. ábra I. sz. telep kúriaépülete	20
45. ábra Planer istálló, Alag.....	21
46. ábra Légifelvétel a második világháború pusztítása után, Alag, 1950	21
47. ábra Alag, 1896 - előtérben az erdészeit pavilon, háttérben a víztorony és a tribün	22
48. ábra Newmarket, High Street, 1905	22
49. ábra I. Stuart Jakab palotája	23

50. ábra A Palace House keleti szárnya ma	23
51. ábra Rutland Arms Hotel	23
52. ábra A Pavilon épülete 1900 körül	24
53. ábra A Pavilon társasház.....	24
54. ábra Newmarket régi vasútállomása.....	24
55. ábra Dunakeszi vasútállomás, 2013	25
56. ábra Dunakeszi vasútállomás, 2010	25
57. ábra Brackley house - zsokévilla, Newmarket.....	25
58. ábra Soham house - tulajdonosi lak, Newmarket	25
59. ábra Családos lovászok házai.....	26
60. ábra Nepomuki Szent János kápolna.....	26
61. ábra Csompóra Mátyás zsoké, akadálylovas háza.....	27
62. ábra Hesp család háza	27
63. ábra Taral - Huxtable - Esch zsokévilla	27
64. ábra Dorn kovácmester háza	27
65. ábra Pejácsevich Albert zsoké és idomár háza.....	27
66. ábra Goldberg Simon építész háza	27
67. ábra Városépítészeti vonatkozások Newmarket és Alag esetében.....	28
68. ábra Légifotó - Téli pálya	29
69. ábra Military verseny Alagon, 2013.....	30
70. ábra Alagi életkép.....	31

MELLÉKLET

1. számú melléklet

A Lovaregylet alagi birtokán épült létesítmények részletes periodizációja 1895-1915.

Az alábbi periodizáció alapját történeti kataszteri térképek és a Lovaregylet éves elszámolásának okiratai képezik.

Lovas létesítmények

1890-95 I. számú tréningtelep

1890-95 II. számú tréningtelep

1890-95 Felügyelői ház

1897 Geist telep

1896-98 III. sz. tréningtelep

1898-99 IV. és V. számú tréningtelep

1900-01 V. számú tréningtelep

1904 Betegistálló

1904 Lóhullaégető

1907-08 VII. számú tréningtelep

1910 Nándor-majorban női gazdasági cselédek háza

1909 Lóárverezőhely három istálló

1910 Lóárverezőhely bővítése egy istállóval

1910 ALAG ÖNÁLLÓ KÖZSÉG LESZ, MEGINDULNAK AZ ÉPÍTKEZÉSEK

1910-14 Orvosi lakás

1910-14 Posta

1910-14 Elemi iskola

1910-14 Községháza

1910-14 Mészárszék

1910-14 Piac

Városi beruházások

1897-98 Pavilon Hotel

1900 Csendőrlaktanya

1905 Három családós-lovasz lak

1905-06 Nepomuki Szt. János kápolna, iskola és tanítói lak

1907 Kettő családós-lovasz lak

1909 Állatorvosi lakóház a villanegyedben

Infrastrukturális fejlesztések

1890-95 első vízmű berendezés, vízvezeték kiépítése

1890-95 gyeppálya, idomítópálya, patakszabályozás

1897-1900 víztorony

1897 pályák bővítése, vízvezeték hosszabbítása

1905-07 új vízműtelep és berendezés, folyamatos gyeplépcső, és pályakarbantartás, vízvezeték-hálózat bővítés